

Trykt i Utdanning, mars 2017.

Han gjorde språk til vitenskap

Av Atle Grønn

Når Noam Chomsky (f. 1928), verdens mest siterte forsker, endelig gis ut på norsk, kunne ikke tittelen være bedre: «Det medfødte språket». Bokas engelske originaltittel «Cartesian linguistics» fra 1968 gir derimot bare noen vage assosiasjoner til ex.phil og rasjonalitetens aforisme «jeg tenker, altså er jeg» uten at man umiddelbart skjønner hva Descartes har med lingvistikk å gjøre. «Det medfødte språket» er imidlertid nettopp det Chomskys språksyn handler om.

Det tar likevel litt tid før vi kommer dit. Bokas første del er en nokså monoton filosofisk tekst der jeg som språklærer desperat leter etter litt grammatikk. Men heldigvis blir grammatikken mer synlig i siste halvdel av den tynne boka.

Det bare er sånn

Descartes er selvsagt en hovedperson i den historiske gjennomgangen, men jeg festet meg ved biskop Wilkins som i 1668 lanserte hypotesen om at ordenes rekkefølge (syntaks) er «naturlig» og «ikke krever særskilt diskusjon». Med andre ord: Språket er som det er. Dette er en forklaring vi alle, særlig i undervisningssituasjonen, kan ty til når vi ikke har noe svar: «Det bare er sånn». Chomsky har faktisk en smule sympati med denne tanken, kommer det fram i en av bokas mange fotnoter. Ideen om at ordene har sin gudgitte rekkefølge strider ikke umiddelbart mot kjensgjerningene, så hypotesen fortjener i hvert fall å bli undersøkt nærmere.

Så er det den alternative hypotesen om at ethvert språk inneholder en «vilkårlig samling av mønstre som er innlært gjennom repetisjon og generalisering». Det er slik vi gjerne underviser i (fremmed)språk – med våre skolegrammatiske regler. De fleste dannede mennesker vil kunne nikke anerkjennende til dette språksynet.

For Chomsky er denne hypotesen derimot mye verre enn den første. Den siste hypotesen vet vi mangler rot i virkeligheten, ifølge Chomsky. Språket kan i hovedsak *ikke* være basert på innlæring gjennom stimuli; språkevnene må være medfødt.

Genienes århundre

Bokas hovedpoeng er å vise at Chomskyansk lingvistikk egentlig er en videreutvikling av ideer fra «genienes århundre», rasjonaliteten som rådde på 16- og 1700-tallet. Den universelle grammatikken er en forutsetning for språkinnlæring og forklarer hvorfor alle friske barn lærer morsmålet på rekordtid. Og den forklarer hvorfor alle språkbrukere har mye kunnskap de ikke selv er klar over, som når vi første gang hører setningene nedenfor:

- (1) Chomsky skriver i «Det medfødte språket» om en universell språkevne som knyttes til bevisstheten.

- (2) En universell språkevne som knyttes til bevisstheten, skriver Chomsky om i «Det medfødte språket».
- (3) *Bevisstheten skriver Chomsky om en universell språkevne som knyttes til i «Det medfødte språket».

Alle morsmålstalere av norsk deler intuisjonen om at (1) og (2) lyder ganske OK. Men ikke alle flyttinger av setningsledd hit og dit er akseptable. Hva som har gått galt i (3), er det lingvistens oppgave å forklare.

Mot empirismen som apriorisk antar at læring må baseres på assosiasjon, snakker Chomsky om «filosofenes grammatikk» og mener at jakten på de universelle språkprinsippene gjør lingvistikk til vitenskap. Så hva er da de underliggende universelle prinsippene som Chomsky ønsker å oppdage? Her maner han allerede i 1968 til forsiktighet. Og historien har senere vist at Chomsky udogmatisk har måttet gi avkall på det ene universelle prinsippet etter det andre. Selv ideen om å skille språkets overflatestruktur fra en underliggende dypstruktur, som var høyeste mote i 1968, er i dag i stor grad utradert i tråd med den eldre Chomskys vitenskapsteoretiske «minimalisme».

Innflytelsesrik og kontroversiell

Men ideen om «det medfødte språket» står fast i 2017 og har gjort Chomsky til både den mest innflytelsesrike, men samtidig også den mest kontroversielle språkforskeren i historien. Det meste av kritikken skyldes imidlertid manglende førstehåndskunnskap om teorien. Når noen forteller deg hvor håpløs Chomsky er, kan det være greit å spørre om vedkommende har lest (og eventuelt forstått) noe av Chomsky.

Oversetteren Inger Sverreson Holmes har i hvert fall klart ikke å gjøre teksten vanskeligere enn den er på originalspråket. Og norsk lingvistikks wonderboy, professor Terje Lohndal (31), bidrar med et informativt forord som er verdt å lese. Lohndal skriver at «Det medfødte språket» er den beste språkfilosofiske gjennomgangen skrevet av Chomsky selv. Underforstått: andre kan nok popularisere Chomskys ideer bedre for et bredt publikum. Samtidig er det tilfredsstillende å ha lest Chomsky i original enten man skal beundre ham blindt eller kritisere ham hemningsløst.